

Антончук А.М.

**РЕАЛИЗАЦИЯ РЕЧЕВОЙ ЛИНИИ СОДЕРЖАНИЯ ОБУЧЕНИЯ ВО ВРЕМЯ ИЗУЧЕНИЯ
ОРФОГРАФИИ В ОСНОВНОЙ ШКОЛЕ**

Статья посвящена обоснованию целесообразности и эффективности использования речевых заданий как средства реализации коммуникативно-деятельного подхода к изучению орфографии в средних классах, описанию специфики этого типа заданий и упражнений.

Ключевые слова: коммуникативно-деятельный подход, орфография, творческие упражнения.

Antonchuk O.M.

**REALIZATION OF THE SPEECH LINE OF THE MAINTENANCE OF TRAINING DURING
SPELLING STUDYING AT THE BASIC SCHOOL**

Article is devoted a substantiation of expediency and efficiency of use of speech tasks as implementers of the communicatively-active approach to spelling studying in middle classes, to the description of specificity of this type of tasks and exercises

Key words: the communicatively-active approach, the orthography, creative exercises.

УДК 378+81.42

Арешенков Ю.О.

**ЛІНГВІСТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ЛЕКСИЧНИХ ЗАСОБІВ
ОРГАНІЗАЦІЇ НАУКОВОГО ТЕКСТУ В КУРСІ “НАУКОВА МОВА”**

Представлено класифікацію формальних лексичних засобів організації наукового тексту в комунікативно-функціональному аспекті. Розглядаються функціональні групи слів, які забезпечують тематичну цілісність, логічну послідовність та композиційну єдність мовлення.

Ключові слова: науковий текст, лінгвістика тексту, засоби організації тексту, функціональні групи слів.

Структурно-семантична організація тексту привертає пильну увагу лінгвістики з огляду на важливість осмислення механізму створення кінцевого продукту мовлення, а також в аспекті значущості виявлення закономірностей дії цього механізму при вирішенні завдань удосконалення комунікативних якостей текстів певного функціонального спрямування. Практична цінність відомостей про синтаксис та стилістику тексту, розуміння принципів організації та засвоєння прийомів побудови текстів різних жанрів наукового стилю мають особливу вагу в курсі “Наукова мова” для аспірантів та магістрантів. Науково-методична база цього курсу перебуває на стадії активного формування, і питання, пов’язані з підвищення культури писемного мовлення, безперечно, повинні мати найвищу пріоритетність.

Уже в межах шкільного курсу української мови майбутні студенти одержують базові відомості з лінгвістики тексту, зокрема про функціональні можливості лексичних і синтаксичних способів створення цілісності та зв’язності тексту, значну увагу приділено їм і в навчально-методичній літературі. Сучасна методика послідовно намагається наблизити викладання мови до потреб життя. Провідні методисти (В. Мельничайко, Л. Величко, Н. Грипас та ін.) переконливо довели, що недостатній рівень володіння навичками зв’язного мовлення значною мірою пояснюється недоліками у вивченні шкільного курсу граматики, який обмежувався вивченням синтаксично ізольованого речення. При цьому значно важливіші закономірності контекстного мовлення, які діють поза межами окремого висловлення, залишалися поза увагою. Брак системності породжує стихійність в оволодінні принципами побудови зв’язного тексту, що призводить до численних недоліків у мові учнівських творів та переказів, серед яких найчастіше виділяють: відсутність зв’язку між

реченнями, між частинами тексту; відсутність поділу на абзаци, безсистемність у поділі; порушення послідовності, незавершеність тексту; повторення одних і тих думок; обмеженість засобів поєднання речень.

З погляду синтаксису, мовленнєвий твір будується за певними правилами – регулярностями в структурі тексту. Текст – це об'єднана смисловим зв'язком послідовність висловлень. На відміну від простої сукупності речень, текст відзначається структурною та семантичною єдністю, коли окремі висловлення об'єднуються сполучниками, повторами слів, словосполучень, однотипних структур, а також асоціативними зв'язками.

Склад та характеристика функціонально-синтаксичних засобів у різних класифікаціях є практично стандартною: співвіднесеність вищо-часових форм дієслівних присудків, анафоричний зв'язок (єдинопочаток)) і епіфора, паралелізм, протиставлення. Перелік лексико-граматичних засобів може варіюватися, до основних найчастіше відносять: лексичні повтори, слова-замісники (займенники, синоніми, вторинні номінації, родо-видові слова), тематичні слова, антоніми, спільнокореневі слова. Вважається, що ці засоби забезпечують тематичний зв'язок у тексті. Ще одну групу можуть складати слова та словосполучення, що забезпечують логічний зв'язок між компонентами тексту (*от чому, тому, з цього виходить, по-перше, по-друге, нарешті, отже* і под.). З погляду лінгводидактики та практичного застосування, найбільш ефективним виглядає представлення формальних лексичних засобів у комунікативно-функціональному аспекті, що знайшло своє відображення у тому числі в роботах, присвячених науковому стилю та структурі наукового тексту [1; 2].

Розглядаючи функціональні групи слів, насамперед слід зазначити, що основне призначення слів – називати реалії (номінативна функція). Цю функцію виконують повнозначні слова. Неповнозначні слова виражають відношення між словами (релятивна функція). У структурі тексту повнозначні (номінативні) слова здатні набувати додаткових функцій, пов'язаних із передачею відношень: релятивних (зв'язку), модальних (ставлення), кваліфікативних (оцінки). У цій ролі вони логічно та композиційно впорядковують текст. Виділяють три групи функціонально специфічної лексики: слова-організатори, слова-конкретизатори, слова-домінанти.

1. **Слова-домінанти** несуть основне смислове навантаження і тим самим створюють смисловий стрижень тексту. Найчастіше семантичну домінанту формує лексичний ланцюжок повторюваних (лексичний повтор) та тематично близьких слів (синоніми, тематичні слова), що служать засобом логічного зв'язку між частинами речення, між реченнями, абзацами і текстом в цілому. Засоби, що забезпечують смисловий зв'язок: слова-замісники – займенники (*закон – він*), прислівники (*у книзі – тут*); повтори – лексичний, частковий, синонімічний, метонімічний; родо-видові слова (*квіти – волошки*); перифрази (*Ейнштейн – автор теорії відносності*); тематичні слова (*університет – факультет, деканат, ректор, студент, аспірантура* і т.д.).

2. **Слова-організатори** організують науковий текст. У межах цієї групи доцільно виділити три підгрупи: 1) індикатори – передають різні логічні відношення між компонентами тексту: імплікації (*тому, отже, таким чином, тим самим, відтак, звідси, в результаті, внаслідок, оскільки, позаяк*), заперечення (*проте, але, з іншого боку, однак, втім, на противагу цьому, навпаки*), розширення (*крім того, у свою чергу, і в даному випадку, так само, подібний, водночас, зокрема, разом з тим, щоправда*); 2) конектори – вказують на послідовність викладу, пов'язують певний фрагмент з контекстом (*по-перше, по-друге, вище, нижче, вищезазначений, насамперед, передусім, спочатку, також, тепер, нарешті, на закінчення, насамкінець*); 3) модальні слова – характеризують ступінь об'єктивності інформації і дозволяють перетворювати абсолютне твердження на відносне (*за словами, думають, вважають, стверджують, мабуть, здається, можливо, безумовно, без сумніву, безперечно, напевне, певно, певна річ, звичайно, як відомо*).

3. **Слова-конкретизатори** конкретизують виклад: 1) кваліфікатори – характеризують інше слово в певному відношенні (якісні прикметники і прислівники); 2) акцентуатори –

посилують висловлене (підсилювальні, видільні, обмежувальні частки *навіть, тільки, лише, саме*; прислівники *дуже, набагато, надзвичайно, занадто*).

Зрозуміти механізм дії лексичних текстотвірних засобів можна, звернувшись до конкретних текстів. Визначаючи алгоритм аналізу, слід пам'ятати, що слова-організатори та конкретизатори виконують свою комунікативно-прагматичну функцію експліцитно, а слова-домінанти імпліцитно. При цьому, без останніх жоден текст не обходиться, оскільки смислова домінанта являє собою семантично-композиційний стрижень тексту, сформований із тематичних слів, розміщених по всьому текстовому масиву. Щоб виявити слова-домінанти, звертаємо увагу на семантично важливі слова спільного тематичного поля, що повторюються в абзацах всього тексту (статті, реферату, рецензії тощо) або його композиційного фрагмента (розділу чи підрозділу дисертації, монографії, посібника тощо).

Слова-організатори, які значною мірою виражають різні логічні відношення, мають особливий статус, оскільки для наукового стилю логічність становить собою стилетворчу комунікативну якість поряд із об'єктивністю, доказовістю, узагальненістю. Чітке розуміння смислових відтінків логічних відношень і практичне володіння повним арсеналом формальних засобів їх вираження значною мірою визначають рівень комунікативної грамотності науковця. Специфічну роль в організації наукового тексту відіграють модальні слова, через які маніфестується особа автора. Більшість дослідників наголошує на важливості категорії модальності в науковому мовленні, яка має безпосередній вплив на формування стильових рис об'єктивності і доказовості. Позиція автора прямо чи опосередковано сприймається також і через слова-конкретизатори, що виражають або кваліфікативну оцінку певних фактів, явищ, або привертають увагу адресата до тих із них, які з погляду автора є найбільш важливими.

Практичне завдання з аналізу наукового тексту ставить за мету знайти лексичні засоби створення цілісності та зв'язності, визначити їх належність до певної групи (підгрупи) і схарактеризувати виконувану функцію. У пропонованому зразку виконаної роботи тематичні слова виділено напівжирним, слова-організатори – підкресленням, слова-конкретизатори – курсивом.

НЕЧІТКІ МНОЖИНИ І КОМПРОМІСНИЙ РОЗВ'ЯЗОК

(I). У сучасній науковій літературі (*особливо* економічній) існують дві крайності щодо використання в практичних дослідженнях **математичних методів**. Представники однієї з них не сприймають **математики**, її методів і здобутків. Вони *свідомо* (або через незнання точних наук) вважають, що при прийнятті рішень достатньо вольових зусиль, наказів, директив, що буцімто **математика** і кібернетика загрожують витіснити людину зі сфери управління. З іншого боку, *не менш* шкідливою є й переоцінка, а тим більше абсолютизація **математики** і комп'ютерної техніки.

(II). Більшість класів (понять) реального світу на противагу класам або множинам **класичної математики** не мають *чітких* границь, які б відокремлювали об'єкти, що входять у клас, від об'єктів, які не входять до нього. В розмовній мові *нечіткі* вислови, типу “Якщо швидкість автомобіля дуже висока, то витрати палива великі” несуть *певну* інформацію, незважаючи на неточність означувальних слів. Як бачимо, природна мова, якою ми щоденно користуємося, є розмитою (нечіткою). Це і є *основна* відмінність між людським і штучним інтелектом ЕОМ.

(III). Якщо ми хочемо навчити робота сприймати нашу мову, то потрібно мати апарат, який би *адекватно* відображав нечіткість нашої повсякденної мови. Крім того, при формалізації реальних явищ дослідник, бажаючи користуватись **математичними методами**, *часто-густо* вносить певність там, де її, по суті, немає. *Некритичне* використання одержаних результатів може призвести до ілюзій та помилок. Тому опис і дослідження такої інформації на мові класичної інформатики збіднює **математичну модель** досліджуваної реальної системи і робить її *дуже* грубою. Водночас, наявність **математичних засобів** відображення нечіткості вхідної інформації дозволяє, мабуть, побудувати модель *більш* адекватну реальності.

(IV). При математичному моделюванні складної системи неможливо врахувати *достатньо* велике число реальних факторів, оскільки це призвело б до *надмірного* ускладнення моделі. Тому в модель вводять *лише* обмежене число таких факторів, які, згідно з певними міркуваннями, вважаються найсуттєвішими. Тут можливі два підходи. Не враховані при описі моделі чинники можна вважати *абсолютно* неістотними і *повністю* їх ігнорувати, приймаючи рішення з використанням цієї моделі. З іншого боку, в другому підході можна *явно* не вводити в **математичну модель** “несуттєві фактори”, але врахувати їх вплив, допустивши, що відгук моделі на ту чи іншу дію (вибір альтернативи) може бути відомим *лише* наближено, нечітко.

(V). Поняття нечіткої множини слугує як засіб **математичного моделювання** невизначених понять, якими оперує людина при описі своїх уявлень про реальний світ, своїх бажань, цілей і т.д.

Слова-домінанти: (I) **математичні методи, математика – 3**, (II) **класична математика**, (III) **математичні методи, математична модель, математичні засоби**, (IV) **математичне моделювання, математична модель**, (V) **математичне моделювання**.

Слова-організатори: (I) будімо, з іншого боку, (II) як бачимо, (III) крім того, по суті, тому, водночас, мабуть, (IV) тому, згідно з певними міркуваннями, з іншого боку.

Слова-конкретизатори: (I) *особливо, свідомо, не менш*, (II) *чіткі, нечіткі, певна*, (III) *адекватно, часто-густо, некритичне, дуже, більш*, (IV) *достатньо, надмірне, лише – 2, абсолютно, повністю, явно*.

Переконливим доказом конструктивної ролі функціональних лексичних засобів може бути стилістичний експеримент із вилучення цих слів з аналізованого тексту та порівняння вихідного і трансформованого варіантів з подальшим лінгвістичним коментуванням.

Розуміння механізму дії всього комплексу функціональних засобів конструювання наукового тексту, практичне володіння синонімічним багатством слів, що виконують організуючу та конкретизуючу роль, має суттєвий вплив на формування та вдосконалення комунікативних здібностей мовця, сприяє підвищенню культури писемного та усного наукового мовлення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Демидова А. К. Пособие по русскому языку. Научный стиль речи. Оформление научной работы: [учебное пособие] / А. К. Демидова. – М.: Рус. яз., 1991. – 201 с.
2. Федчик В. А. Одиниці комунікативної структури наукового тексту / В. А. Федчик // Філологічні науки. Мова. Мовлення. Мовленнєва комунікація. – 2007. – № 17. – С. 20-28.

Арешенков Ю.О.

ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ ПРИНЦИПЫ ИЗУЧЕНИЯ ЛЕКСИЧЕСКИХ СРЕДСТВ ОРГАНИЗАЦИИ НАУЧНОГО ТЕКСТА В КУРСЕ “НАУЧНЫЙ ЯЗЫК”

Представлена классификация формальных лексических средств организации научного текста в коммуникативно-функциональном аспекте. Рассматриваются функциональные группы слов, которые обеспечивают тематическую целостность, логическую последовательность и композиционное единство речи.

Ключевые слова: научный текст, лингвистика текста, средства организации текста, функциональные группы слов.

Areshenkov Yu.O.

LINGUISTIC PRINCIPLES OF STUDY OF LEXICAL MEANS OF SCIENTIFIC TEXT ORGANIZATION IN A COURSE “SCIENTIFIC LANGUAGE”

Classification of formal lexical means of the scientific text organization in communicatively-functional aspect is presented. Functional groups of words which provide thematic integrity, logic sequence and composite unity of speech are considered.

Key words: scientific text, linguistics of the text, means of the text’s organization, functional groups of words.